

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

1. เอกสารหอสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. หมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 เลขที่ 1, 2.
____. หมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1142 เลขที่ 1.
____. จดหมายเหตุสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138-1144 เลขที่ 1, 2, 3, 6, 7.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1144 เลขที่ 1, 1/ก, 1/ข, 1/ค, 8, 9.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 1, 3.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1147 เลขที่ 1.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1153 เลขที่ 3, 5.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1154 เลขที่ 2, 2/ก, 2/ข.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1157 เลขที่ 7.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1163 เลขที่ 1, 2.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1164 เลขที่ 3.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1165 เลขที่ 3.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1166 เลขที่ 5.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 5.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1170 เลขที่ 4.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1171 เลขที่ 3/2, 3/3, 4.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 11.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1/3, 2/1, 3/2, 5, 6, 8.
____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8/1,
9, 9/1, 10/2, 12.

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 1, 2/8, 4, 8,
12, 14, 21/1.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 2, 3, 10, 13, 14, 15, 22.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 1, 5, 6, 7, 11, 12, 14,
15, 21, 23.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13,
14, 16, 19-26.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1177 เลขที่ 6, 14.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 1-6, 8-11.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 เลขที่ 5-12, 18.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1181 เลขที่ 5, 5/ก, 6, 10, 11.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 1, 3, 5, 8, 10, 11, 14,
18, 20.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1183 เลขที่ 3.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 เลขที่ 7, 12.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1186 เลขที่ 2, 3, 4.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1186 เลขที่ 33-35.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 7, 8, 14, 19.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 15, 18.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1192 เลขที่ 24.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 224.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 16.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 17, 31, 63, 65, 153, 202,
203, 204, 218.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 14, 34, 56, 144, 148.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 79, 87.
- ____. จคหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 122, 123, 126.

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตุนครราชสีมา 3 จ.ศ. 1212 เลขที่ 18, 28, 31, 34,
192.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 3 จ.ศ. 1213 เลขที่ 8.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 14, 33, 52, 60.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1213 เลขที่ 11, 30, 41, 49, 68, 85.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1214 เลขที่ 83/ช.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 30, 66, 92, 93, 98, 107,
114, 117, 148, 149.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 3, 29, 40, 121, 124, 126,
130.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1217 เลขที่ 7, 127.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 73, 78, 79, 80, 84, 98, 114,
118, 120, 132, 134.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 38, 56, 66, 86, 91, 92, 96,
98, 99.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 30, 60.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ. 1226 เลขที่ 74.

บัญชีจดหมายเหตุนครราชสีมา 5 บัญชีเก่า

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องเงินตราและการคลัง, ส่วย,
ภาษีอากร มัคั 159 เลขที่ 1, 11, 12.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องคลังใน มัคั 160 เลขที่ 1, 4.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องคลังข้างที่และคลังสินค้า มัคั 162 เลขที่ 1 - 8.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องพระคลังมหาสมบัติ มัคั 163 เลขที่ 1, 9.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องเงินส่วย มัคั 165 เลขที่ 4.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องเงินภาษีอากร มัคั 166 เลขที่ 3 - 6.

____. จดหมายเหตุนครราชสีมา 5. เรื่องการเงินแผ่นดินและภาษีอากร มัคั 168 เลขที่

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. เรื่องภาษิต่าง ๆ มัคที่ 171

เลขที่ 3 - 5.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. เรื่องภาษิต่าง ๆ มัคที่ 172 เลขที่ 7, 8, 13.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. เรื่องกฎหมาย พระราชนิยม ลัทธิธรรมนิยม และการปกครอง มัคที่ 242/12 เลขที่ 12.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. เรื่องพระราชนิยมและลัทธิธรรมนิยม มัคที่ 243 เลขที่ 1, 7, 8, 14.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. เรื่องธรรมเนียมและการปกครอง มัคที่ 244 เลขที่ 1 - 3, มัคที่ 247 เลขที่ 10 - 11, มัคที่ 248 เลขที่ 2, 6, มัคที่ 249 เลขที่ 1, มัคที่ 252 เลขที่ 4.

บัญชีจดหมายเทศรัชกาลที่ 5 บัญชีใหม่

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1231 เรื่องร่างหนังสือตอบเงิน
ปีหัวเมืองกรมท่า เลขที่ 22.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1236 เรื่องประกาศเรือนตะเกียงที่ปากน้ำเจ้า
พระยา เลขที่ 18.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1237 เรื่องร่างกราบบังคมทูล เลขที่ 21.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1237 เรื่องร่างหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์
เลขที่ 53.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1240 เรื่องร่างตรา เลขที่ 69, 75, 77,
79.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1242 เรื่องสารตราเจ้าพระยาภาณุวงศ์
เลขที่ 97, 101 - 103.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1243 เรื่องตราตั้งจันดีเป็นเจ้าภาษี เลขที่ 109.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1243 เรื่องจดหมายกราบเรียน เลขที่ 114.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1243 เรื่องทราน้อย เลขที่ 115, 116.

____. จดหมายเทศรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1243 เรื่องร่างหนังสือเล่ม 7 เลขที่ 117.

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1245 เรื่องร่างกราบทูล
เลขที่ 132.

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1249 เรื่องร่างตราตั้งพระยาโชฎ๊ก เลขที่ 199.

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1249 เรื่องแจ้งความ เลขที่ 383.

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1245 เรื่องร่างตราใหญ่เมืองพิษณุโลก
เลขที่ 1338.

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1236 เรื่องบัญชีทางว่าภาษีอากร เลขที่ 1623. —

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. จ.ศ. 1248 เรื่องหนังสือ เลขที่ 1640.

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. เลขที่ 1694 มัค 76/21 "ข้อบังคับสำหรับตลาการ
กรมท่า 13 ข้อ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาณุวงศ์เรียบเรียง"

2. เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ. หมวดเรียงเกี่ยวกับอังกฤษ, การบริหาร.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 4 เอกสาร

การต่างประเทศ หมายเลขเอกสาร ร.4 4.1 ก/8.

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 4 เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม (กท.)
เล่ม 1 - 41.

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่องเบี่ย
บำเหน็จบำนาญข้าราชการ หมายเลขเอกสาร ค.19/90 เล่ม 4.

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ หมายเลข
เอกสาร ต.2.2/7071, ต.4/2.

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่าง
ประเทศ (กต.) เล่ม 13, 16, 21, 27, 36, 37, 45.

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 หนังสือกราบทูล (นท.) เล่มที่ 1 - 66.

ข. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ร.ศ. 1171 - 1173. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.

(จัดพิมพ์ในวันพระราชสมภพ ครบ 202 ปี 24 กุมภาพันธ์ 2513).

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 ปีมะโรง พ.ศ. 2411 - ปีระกา พ.ศ. 2416 .

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2516.

ประชุมหมยรับสั่ง ภาคที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ

คณะรัฐมนตรี, 2525.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 4 เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503-2504.

ประชุมพระตำราบรมราชาพิธีเพื่ออภิเษกสมรสสมัญญา ภาค 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก

ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.

พระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย

แก้ไขการปกครองแผ่นดิน. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

2516.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. พระนคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร,

2515.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร . โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 3 เล่ม. พระนคร :

โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่าง

ประเทศ พ.ศ. 2160-2412. 2 เล่ม. พระนคร . โรงพิมพ์พระจันทร์,

2511.

เอกสารชั้นรอง

ก. หนังสือภาษาไทย

กุหลาบ กฤษณานนท์, ก.ศ.ร. ประวัติย่อตามลำดับตำแหน่งยศอรรคมหาเสนาบดี (และ) เสนาบดีจตุสดมภ์หรืออธิบดีและผู้รับตำแหน่งเสนาบดีกรมหรือกระทรวง 6 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร . โรงพิมพ์จันทว่า, 2461.

คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน. ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2395. แผลจากเอกสารทางราชการของจีน กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523.

คลังหน, เจ้าพระยา. วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน). พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

คุชแมน, เจนนิเฟอร์ เวย์น. การค้าทางเรือสำเภากัน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์. แผลโดย ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2528.

คุรุสภา, องค์การการค้า. ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 12, 21-22, 39 และ 49.. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

ครอว์ฟอร์ด, จอห์น. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แผลโดย ไพโรจน์ เกษมณกิจ. กรุงเทพฯ . กรมศิลปากร, 2525.

จันทรฉาย ภักธนิคม. ประวัติศาสตร์สมัยแรกเริ่มจนถึงสมัยธนบุรี-การศึกษาเฉพาะประเด็น. กรุงเทพมหานคร . โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ชัยอนันต์ สมุทวานิช และ ชัคคิยา กรรณสูตร, รวบรวม. เอกสารทางการเมือง การปกครอง ไทย. กรุงเทพฯ . โรงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

แซรแวงส์, นิโคลาส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แผลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า, 2506.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, เรียบเรียง. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ทั่วม บุนนาค).

3 เล่ม. กรุงเทพฯ : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, 2522. (พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเทอด บุนนาค ณ เมรุวัดธาตุทอง 16 สิงหาคม
2522).

_____ . 29 เจ้าพระยา. ม.ป.ท., 2509.

_____ . 27 เจ้าพระยา. พระนคร : โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2510.

_____ . สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์. 2 เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์เทพไพศาล,
2504.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. สามเจ้าพระยา. พระนคร . สำนักพิมพ์อักษรอักษร, 2505.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, 2514.

_____ . ไทรยรมพม่า. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

_____ . ประวัติบุคคลสำคัญ. พระนคร . สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. 2 เล่ม. พระนคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์บัวหลวงการพิมพ์, 2522.

_____ . พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516.

_____ . เรื่องประติษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. ม.ป.ท. : 2503.
(คณะสงฆ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง
วชิรญาณวงศ์).

_____ . หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. พระนคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.

ศิริเอก ชัยนาม. การสิ้นสุดแห่งสภาพนอกอาณาเขตต์. ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร. โรงพิมพ์คุรุสภา,
2504.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2526.

_____. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2504

_____. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. 2 เล่ม. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดาร รัชกาลที่ 4. 2 เล่ม. พระนคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

_____. หนังสือแสดงกิจจานุกิจ. พระนคร . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. "ตำนานศาล" คัดจากหัวข้อเล็กเชอร์ธรรมศาสตร์ ม.ป.ท.,
ม.ป.ป.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "การเมืองไทยในสมัยพระนารายณ์." ใน ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี.
หน้า 115-172. กรุงเทพฯ . สำนักพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2524.

_____. วัฒนธรรมภูมิพิทักษ์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

_____. ศรีรามเทพนคร, นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
เรือนแก้วการพิมพ์, 2527.

แบส, เคอะ. บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเคอะ แบส เกี่ยวกับชีวิตและมรดกกรรมของ
กองสตันซ์ ฟอลคอน. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร . โรงพิมพ์
อักษรสัมพันธ์, 2508.

ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลับนา สมัยอยุธยา ภาค 1. กรุงเทพฯ . สำนักนายกรัฐมนตรี,
2510.

ประมุข สวัสดิคิมงคล. ธรรมเนียมศาลยุติธรรม. พระนคร . โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2509.

पालเลอแก้วซ์, สังฆราช. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร :
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

ปิยนาด บุณนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูล "บุณนาค".
กรุงเทพฯ . สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520.

- ปีเรส, โดเม. "จดหมายเหตุการเดินทางของโดเม ปีเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม.
แปลโดย พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์. ในข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจาก
เอกสารไทยและต่างประเทศ, เอกสารลำดับที่ 4 หน้า 1-5. วินัย พงศ์ศรีเพียร,
บรรณาธิการ. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.
- ทิพากรวงศ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. สามกรุง. พระนคร. สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
ม.ป.ป.
- ลาลูแบร์, ซิมอง เดอ. จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์. เล่ม 1. แปลโดย สันต์ ท.
โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510.
- ราโชทัย, หม่อม. "อธิบายเรื่องราวราชทูตไทยไปยุโรป." ใน จดหมายเหตุแลนिरาชลอนดอน
ของหม่อมราโชทัย, หน้า 1-30. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ไทย, 2461. (พิมพ์
แจกในงานศพพระยามนตรีสุริยวงษ์ฯ (ชื่น บุนนาค).
- วัลวิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล. การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลไทยในคริสต์ศตวรรษ
ที่ 19. กรุงเทพฯ. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526
- วัลวิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล. และวิมลพรรณ ปิณฑชัชชัย. บทบาทของสมเด็จพระยา
เทววงศ์วโรปการกับการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ :
บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2525.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. ประวัติการค้าของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
รวมสาส์น, 2516.
- วิลเลชา บุรณศิริ. หนังสืออ่านประกอบ วิชาประวัติศาสตร์ไทย 2. พระนคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์
สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ไทย, 2519.
- ศักดิ์พลเสถ, พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น. "เพลงยาวกรมศักดิ์," ประชุมเพลงยาว ภาคที่ 1
ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507.
- ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุของวิลเลกา เกทะระ เรื่องคณะทูตลังกาไปสยาม. พระนคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, 2505.
- _____ . ชุมนุมเรื่องจันทบุรี. พระนคร. โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

- ศิลปากร, กรม. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17.
2 เล่ม แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร เล่ม 8 เรื่องพระราชพงศาวดารกรุงเก่า. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา. 2507.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร เล่ม 14 ภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหารกับตำนาน
กรมทหารราบที่ 4. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ, 2464.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร เล่ม 34 ภาค 61 เรื่องพงศาวดารเชียงใหม่. กรุงเทพฯ :
คุรุสภา, 2512.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร เล่ม 35 ภาค 62 เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.
พระนคร . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร เล่ม 49 ภาค 79. เรื่องจดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์).
พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.
- _____ . พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์
(จาก). พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2504.
- _____ . เรื่องกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ . กรมศิลปากร, 2521.
- _____ . เอกสารของ จอห์น ครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515
- _____ . เอกสารของซอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-
2185. แปลโดย นันทา สุกกุล. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.
- _____ . เอกสารของเฮนรี เบอรัล. เล่มที่ 1-2. แปลโดย สาวิตรี สุวรรณสถิตย์.
กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์การศาสนา, 2516.
- วิลาสวงศ์ พงศบุตร. แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช , 2519.
- สง่า กาญจนาคพันธุ์. ประวัติการค้าไทย. พระนคร . บัณฑิตการพิมพ์, 2516.
- สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์.
พระนคร . โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2461.
- สังข์ พัธโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง. พระนคร . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

- สุนทรภู่. นิราสสุนทรภู่รวมหกเรื่อง. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์ห้องสมุดไทย, 2475.
- แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
2523.
- อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย
ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุงบุญมี. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์พิชเชศ,
2518.
- ช. วิทยานิพนธ์
- จุฬารัตน์ ชูจิคารมย์. "พระมหากษัตริย์กับการใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติในการเมือง
การปกครอง พ.ศ. 2325-2394." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2528.
- บุญรอด แก้วกัณฑ์. "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2411)."
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- ปิยนาด นิโครธา. "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนาคในการปกครองประเทศสยาม
ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416)."
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2513.
- ผ่องพันธ์ สุภัทรพันธุ์. "การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า." วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2511.
- พวงร้อย กล่อมเอี้ยง. "พระบรมราชาไชยเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์วิทยาลัยวิชาการ
ศึกษา ประสานมิตร, 2516.

พอใจ ฉมยา. "บทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์: ศึกษากรณีการเจรจาตกลงในหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับนานาประเทศ." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

พูลศรี นนทรีย์. "สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม: บทบาทและอำนาจทางด้านการเมือง การปกครองนับแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

มนู อุดมเวช. "การปฏิรูปศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยการศึกษาประสานมิตร, 2516.

รัตนพร เศรษฐกุล. "ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

สรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ผูกปี้: การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

สมพงษ์ ชูนากุล. "กระทรวงการต่างประเทศ" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512.

สายชล วรรณรัตน์. "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สุกัญญา บำรุงสุข. "อำนาจหน้าที่และบทบาทของสมเด็จพระกลาโหมในสมัยรัตนโกสินทร์."

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สุพรรณิ เพ็งแสงทอง. "พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง: การเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

อัญชลี สุธายัฒน์. "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ค. วารสาร

แถมสุข นุ่มนนท์. "เอกสารชอลันดา." แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. 3 (กันยายน 2511): 69-71.

ทิพโกษา, พระยา. "ตำนานกระทรวงการต่างประเทศ," สราญรมย์. 15 (กุมภาพันธ์ 2508): 25-31.

ศรีสรรักษ์, จมื่น. "เรื่องขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค," เทศาภิบาล. เล่ม 22 แผ่นที่ 127 (ตุลาคม 2459): 2-29.

ง. หนังสือภาษาอังกฤษ

A. Books

Bowring. Sir John. The Kingdom and People of Siam. 2 Vols. Bangkok: Oxford University Press. 1977.

Grawford. John. Journal of an Embassy to the courts of Siam and Cochbin China, London: Oxford University Press, 1967.

Moffat. A.L. Monfikut the King of Siam. Ithaca: Cornell University Press. 1961.

Sarasin Viraphol. Tribute and Profit; Sino-Siamese Trade, 1652-1853.
Cambridge: Council on East Asian studies Harvard University,
1977.

Schouten, Joost. Siam 250 Years Ago. A Description of the Kingdom
of Siam. Bangkok: Bank'Olem Press, 1889.

Vella, Walter F. Siam Under Rama III. New York:
1957.

Wira Wimoniti. Historical Patterns of Tax Administration in Thailand.
Bangkok: Thammasat University Press, 1961.

Wood, W.A.R. A History of Siam. Bangkok: Chalemnit Book shop, 1959.

B. Thesis

Lysa, Hong. "The Evolution of the Thai Economy in the Early Bangkok
period and its Historiography." Ph.D. Thesis, University of
Sydney, 1981.

Smith, George V. "The Dutch East India Company in the Kingdom of
Ayuttaya 1604-1694." Ph.D. Dissertation, Northern Illinois
University, 1974.

ภาคผนวก ก

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน

1

ศุภมัศก 1298 สุนัขขลังวังจระกาลปักษยทศมีคฤชธืออาทิตย์วาร พระบาทสมเด็จพระ
พระบรมไตรโลกนาถกษัตริย์ผู้เป็นเจ้าเกล้าภูมณฑลสกลอาณาจักรอัครวิโรดมบรมพิทพระพุทธิ
เจ้าอยู่หัวสถิตย์ ณ พระที่นั่งเบญจรัตนมหาประสาธต์โดยบูรพาพิมุข จึงเจ้าพญาธรรมมาธิบดี
ศรีรัตนมลเทียรบาล กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า.....

2

ฯลฯ

11

ออกพญาศรีธรรมราชเคชะชาคืออำมาตยานุชิตพิพิตรัตนราชโกษาธิบดีคือภักย์ปริยบรา
กรมบาทุ ๓๖๖๖ แก้ว ถือศักดินา 10000

พระพิพัตโกษาราชปลัดทูลฉลอง	นา	1000
ขุนพิณใจจราชปลัดนั่งสาร	นา	800
ขุนรักษาสมบัติจำบำ รอทศักหลังฎีกาให้จ่าย	นา	800
ขุนราชอกรขอนิจราชการบาญชียกกลาง	นา	800
ขุนเทพราชสมุหะอกร	นา	600
ขุนยี่สารทรพยากรสมุขานูชี	นา	600
ขุนทิพโกษา	นา	800
ขุนหมื่นขันขุนศรีราชอกร 8 คน	นาคล	300
ขุนหมื่นขันแกขุนเทพราช 13 คน	นาคล	300
ขุนสมุขดับตักลองชนะนะสุคขุนหมื่น 4 คน	นาคล	600
ขุนแก้วอายุคทะนายโกษา	นา	600
ขุนอักษรสเมียรตรา	นา	600

* กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร : อุดมศึกษา,
2521), หน้า 108, 116 - 119.

<u>พระจุลราชมนตรี</u>		นา	1400
ขุนราชเศรษฐีปลัดไคว่	แขกประเทศฉวา มลายูอังกฤษ	นา	800
หลวงราชมนตรีเจ้าท่า			
ไคว่แขกประเทศอังกฤษ	ญวน ฝรั่ง		
หมื่นพินิจวาที	} ลาม 4 คน	นาคล	300
หมื่นศรีทรงภาษา			
หมื่นสัจจวาที			
หมื่นสำเริงวาที			
หมื่นทิพวาจา	} ลามอังกฤษ 2 คน	นาคล	300
หมื่นเทพวาจา			
หลวงนนทเกษเจ้าท่าไคว่พราหมณ์เทศ		นา	800
หมื่นสัจจะวาจา	} ลาม 2 คน	นาคล	300
หมื่นสัจวาที			
<u>หลวงโชติกราชเศรษฐี</u>	<u>เจ้ากรมถือศักดินา</u>		1400
หลวงเทพภักดีเจ้าท่าไคว่वालันดา		นา	600
ขุนทองสื่อ	} จินลามนายอำเภ	นา	600
ขุนทองสมุท			
ขุนวรวาทีลามฝรั่งเศศ		นา	300
ขุนราชาวะดี	} ลามกะปิตัน	นา	300
ขุนรักษาสุมท			
ขุนวิสุทธสาครลามแปลนายสำเภปากนำ		นา	400
นายเรือปาก 4 วาขึ้นไป		นา	400
เงินแขกฝรั่งอังกฤษสำเภใหญ่		นา	400
นายเรือปากกว้าง 3 วาเศศ		นา	200
จุนจู นายสำเภ		นา	400

คณท	คูทาง	} สำเภา	ใหญ่	นา	200	
ลาค้า	บาญชัยใหญ่		น้อย		100	
บันจู้	ซ่อมเพลงสำเภา					
ไต่ก่ง	ชาย	} 2 นายท้าย		นาคล	80	
	ชวา					
ชินเตงเถา	ชาย	} 2 บาญชัยกลาง				
	ชวา					
อาบัน	กระโตงกลาง	}				
จกกว่า	ใช้คนทั้งนั้น			นา	50	
เตกข้อ	ไต่วาระวางบันทุก					
อาเก็ง	ช่างไม้สำเภา					
เอี้ยวก่ง	บุชาพระ	}				
ควี่เลี้ยว	วายสายเลี้ยว			นา	30	
	กับเสาท้าย					
สำบัน	กับเสาหน้า					
ชมภู						
เทาเตง	วาสมอ	}				
ฮู้เตี้ยว	ทอดคิง			นา	30	
อิดเขี้ยว	} ลด	}				
ยี่เขี้ยว						
สามเขี้ยว						
จับกะเถา	กาดสำเภา			นา	25	
เบียบัน	จ่ายกับเข้า					
ชินเตง	18 คนทนาย	จุนจุน				
		ลาค้า				
		บันจู้				
นายรอง	7 คนไต่รวางคนละ 16					

<u>พระศรีพิพัทธ์นะ โภษา</u>		นา	3000
หลวงรัตน โภษา		นา	800
ขุนพิบูลสมบัติ		นา	600
ขุนสวัสดิ โภษา		นา	600
หมื่นสมบัติ		นา	300
หมื่นทนต์		นา	300
ขุนคลัง	} เจ้ากรมคลังป่าจาก ถือศักดิ	นา	600
ขุนศรีคงยศ			
หมื่นพิทักษ์	ปลัดกรม	นา	400
ขุนวิสุทธิสมบัติ	เจ้ากรมคลังวังไซ	นา	600
หมื่นพิบุรสมบัติ	} ปลัดกรม	นาคล	400
หมื่นไชนาวา			

ภาคผนวก ข

ประกาศ เรื่องตำแหน่งเจ้าทนายยุโรปในกรมท่า*

สมเด็จพระประเมณฑรมหาเมฆ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามและเมืองออก
กรุงสยามทั้งปวง ขอประกาศความสำคัญอันนี้ ไว้แก่คนบางพวกฤๅคนใดจะได้อ่านหนังสือ
นี้ ให้ทราบการก่อนสืบมาจนกาลทุกวันนี้ ว่าด้วยตำแหน่งที่ตั้งขุนนางเจ้าที่ สำหรับแขกเมือง
แลลูกค้าที่เป็นชาวยุโรป แลอเมริกาทั้งปวง แต่ก่อนในกรุงสยามนี้ ตั้งแต่ครั้งกรุงเทพวารวดี
ศรีอยุธยา มาจนถึงตั้งกรุงอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้ มีเรือลูกค้าต่างประเทศมาค้าขาย
แต่จีน แลยวนและแขกอินเดียบ้าง แขกอาร์บบ้าง แต่ครั้งยังมีไคซันแกอังกฤษ แลชวามลายูบ้าง
ที่มีไคซันแกไทย เพราะฉนั้นกฎหมายเดิม ซึ่งตั้งครั้งกรุงเทพวารวดีศรีอยุธยาสืบมา ขุนนาง
ผู้ทำกฎหมายปรึกษาพร้อม ขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งกรมทนายไว้สำหรับรับแลว่า
ลูกค้าเมืองจีน เมืองยวน ที่มีบ้านเมืองอยู่ในฝั่งซ้ายของคุ้งทะเลไทย แลให้ตั้งกรมทนายไว้
สำหรับแลว่าลูกค้าแขกอินเดีย แขกอาร์บ แขกชวามลายู แลพราหมณ์ ที่มีบ้านเมืองตั้งอยู่ใน
ฝั่งขวาของคุ้งทะเลไทย กรมทนายยอมตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม แลเจ้าพนักงานใช้ แลล้วน
เป็นคนเชื้อสายคนที่ถือศาสนาสะหมัด ที่ไทยเรียกว่าแขกทั้งสิ้น เพื่อให้คุ้นเคยรู้จักเจรจา
ภาษาแล รู้จักขนบธรรมเนียมต่างประเทศของลูกค้าที่มาแต่เมืองนั้น ๆ ทุกประเทศตามชาย
ขวา กรมทนาย กรมทนาย ทั้งสองนั้นให้ขึ้นแก่กรมท่ากลาง ซึ่งเป็นกรมเจ้าพนักงานใหญ่
ในจตุสดมภ์ สำหรับได้ว่าทองพระคลังทั้งปวง แลหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันออกทั้งปวง ด้วย
ฉนั้นเจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ในกรมท่ากลาง จึงได้เป็นผู้สำเร็จราชการว่าการ

*กทช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 114 ประกาศ
เรื่องตำแหน่งเจ้าทนายยุโรปในกรมท่า (เดิมเรื่องตั้งแต่กรุงเก่ามา ซึ่งจะได้มีตำแหน่ง
เจ้าทนายยุโรปในกรมท่า)

หมายเหตุ จดหมายเหตุฉบับนี้ ควรกำหนด จ.ศ. ประมาณ 1220 เพราะมีเนื้อเรื่อง
การทำสัญญากับเมืองอันเสียตึกเล็ก ซึ่งทำใน จ.ศ. 1220 - ผู้เขียน

ทางประเทศสืบมาแต่โบราณ แต่ครั้งกรุงเทพวราวดิศรียุธยานัน บางที่มีเรือราชทูตบ้าง
 เรือกำปั่นลูกค้า บางมาแต่ประเทศแผ่นดินใหญ่ ๆ ข้างยุโรปก็หลายครั้งหลายคราว และ
 คนซึ่งเป็นพวกโปรตุเกสบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง เป็นบุตรหลานของคนยุโรปต่าง ๆ บ้าง ได้เข้า
 มาตั้งค้าขายอยู่ในแผ่นดินสยามก็มีอยู่บ้าง แต่ครั้นบ้านเดิมของคนพวกนั้นไปรวันแพรไป หรือ
 ถึงจะไม่ไปรวันแพร ก็เพราะทางไปทางมาลำบาก คนที่มานั้นก็โดยสารมาหลายต่อหลายบ้าน
 หลายเมือง จะกลับไปก็กลับมาถึงบ้านเมืองเดิมก็ยาก จะเอาที่พึ่งในผู้ครองแผ่นดินเดิมของตัว
 โดยถนัดไม่ได้ ก็ยอมถวายเป็นท้าวพระเจ้านครเมืองสยามให้ช่วงไซ้ เป็นทหารบ้าง เป็น
 หมอบ้าง ก็มีอยู่โดยมาก ถึงกระนั้นตำแหน่งเจ้าท้าวซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะไต่ตั้งไว้สำหรับจะไต่
 รับลูกค้า ซึ่งมาแต่ละประเทศแผ่นดินใหญ่ต่าง ๆ ในยุโรปนั้นก็ยังมี เพราะวาระราชทูตและ
 ลูกค้า ซึ่งมาในบางครั้งบางที แต่ข้างแผ่นดินยุโรปก็ยอมมากับเงินแต่เมืองมาเก่าบ้าง มากับ
 แยกอินเดียน แยกอาหรับ แยกมลายูบ้าง เอาเงินแลชาวอินเดียนแลชาวอาหรับแลมลายูเป็นลามา
 เพราะฉะนั้นเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ จึงไต่บังคับให้เจ้าท้าวในกรมท้าวชายบ้าง ในกรมท้าว
 ขวาบ้าง รับทูตแลลูกค้าซึ่งมาแต่ยุโรป ตามลามาของทูตแลลูกค้านั้น เป็นเงินหรือคนที่เรียก
 ว่าแยก เจรจาภาษานั้น ๆ พอไต่ราชการ หาไต่ตั้งบุตรหลานของคนที่เป็นชาวยุโรปขึ้นเป็น
 เจ้าท้าวรับไม่ ครั้นมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนารถ เรียกพระนามว่าพระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งแต่ที่เก่าที่สืบในแผ่นดินนั้นมา มีกำปั่นลูกค้าพวกโปรตุเกสบ้าง
 พวกอังกฤษบ้าง หรือกำปั่นแมนเป็นของพวกอินเดียนก็ไต่ตั้งอังกฤษ มีคนอังกฤษเป็นกัปตัน เข้า
 มาค้าขายหลายลำขึ้น แล้วมีทูตโปรตุเกสแต่เมืองมาเก่า พุคอังกฤษแต่เมืองเบงกอล เข้ามาว่า
 ขอทำสัญญาค้าขายด้วย ครั้นนั้นเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ บังคับให้เจ้าพนักงานในกรมท้าว
 ขวาที่เรียกว่าแยก ไปรับตามลามาของพวกทูตแลกัปตันเรือลูกค้าซึ่งมานั้นโดยอย่างแต่ก่อน
 พวกทูตแลลูกค้ากัปตันนายเรือต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนชาวยุโรปไม่ชอบใจร้องว่าจะใช้พูดจาภาษาและ
 ใช้หนังสือกับพวกเจ้าพนักงานซึ่งเป็นแขกนั้นยากลำบากนัก จะใคร่ได้ลามแล เจ้าพนักงานว่า
 การทำให้เป็นคนมีภาษาแลปรกติคล้ายกับคนยุโรปด้วยกัน ครั้นนั้นเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ
 จึงไต่ปรึกษาร่วมกับท่านเสนาบดีที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั้งปวง แล้วไต่นำความขึ้นกราบทูลแด่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงหารือพร้อมกันเสนาบดี แล้วจึงโปรดให้ตั้ง
 อย่างธรรมเนียม ให้พระเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีที่ว่าการต่างประเทศ เลือกสรรจัดหาคนที่
 เป็นเชื้อสายคนในยุโรป เมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ ตั้งไว้เป็นกรมลาม พนักงาน
 อีกจำพวกหนึ่ง เรียกว่าลามฝรั่ง ให้ขึ้นในกรมท้าวกลางตั้งกรมท้าวชาย กรมท้าวขวา ซึ่งมีมาแต่เดิม

แล้ให้มีขุนนางตัวนายไคบังคับพวกฝรั่งคนหนึ่งเป็นเจ้าทำยุโรปแผนหนึ่ง ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ไคทรงปรึกษาพร้อมด้วยเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทั้งคนซึ่งเป็นเชื้อสายโปรตุเกศแก่คนหนึ่งเกิดในกรุงเทพฯ นี้ ไคศึกษารูภาษาลาติน ภาษาโปรตุเกศมาก รู้อังกฤษบ้าง ชื่อตัวคนนั้นว่าโยเซฟ ให้เป็นขุนนางเจ้าทำยุโรป โดยนามตามยศในภาษาสันสกฤตว่าหลวงสุรัสสาคร ถือศักดินา 400 กรมหลวงฝรั่งเจ้าทำฝรั่งนี้ไคมีมาตามพระราชบัญญัตินั้น ในปีมะโรงโทศก จุลศักราช 1182 เป็นปีที่ 12 ในแผ่นดินนั้น

ครั้นมาในรัชกาลแห่งเราพระเจ้ากรุงสยามในปัจจุบันนี้ เมื่อปีฉลูเบญจศก จุลศักราช 1215 เป็นปีที่ 3 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ที่หลวงสุรัสสาครนั้นว่างลง เพราะคนที่ออกชอกอนนั้นถึงแก่กรรมเสียแล้ว ฝ่ายเราพระเจ้ากรุงสยามไคมีอำนาจโดยราชอิศริยยศ เพื่อจะได้จัดแจงการแผ่นดินทุกอย่าง ทุกประการ ตามพระราชกำหนด พระราชบัญญัติเก่าใหม่ทั้งปวง จึงได้ตั้งคนองคโกลไสยาปสี อังกฤษบุตรหญิงสยามคนหนึ่ง ชื่อมิสเตอร์รอเบิร์ต ฮันเตอร์ ให้เป็นที่หลวงสุรัสสาครเจ้าธานี อยู่ต่อมาได้ 3 ปี มิสเตอร์รอเบิร์ต ฮันเตอร์ คนนั้นขอลาออกนอกราชการนั้นเสีย ที่อันนั้นว่างอยู่ บัดนี้ตั้งแต่การสัญญาใหม่ ด้วยเมืองอังกฤษแลอเมริกา แลสัญญาตามแบบนั้น กับด้วยเมืองฝรั่งเศส เมืองเคนมาร์ค และเมืองฮันเลียดิกกลิก ได้ทำแลมาแล้ว การค้าขายแลรับจ้างใช้สอยของราษฎรฝ่ายสยาม กับด้วยลูกคามาแต่เมืองอังกฤษ เมืองอยู่ใน คัสเตลอเมริกาแลเมืองต่าง ๆ ในยุโรป ก็เจริญขึ้นมากเพราะเหตุนี้ ครั้นนี้ เสนาบดีกรุงสยามจึงปรึกษาร่วมกันว่า ตำแหน่งขุนนางพนักงานเจ้าทำยุโรป ควรจะตองหาคนที่สมควรแก่การงานนั้นให้ด้วยดีตั้งขึ้นไว้ แต่ครั้นจะจัดเอาคนที่ เป็นเชื้อสายบุตรหลาน หลานคนยุโรปที่เกิดในกรุงเทพฯ เป็นคนขึ้นในพระราชอาณาจักนี้มาแต่ คิมตั้งหลวงสุรัสสาครโยเซฟนั้น เห็นจะไม่ได้ ด้วยการงานที่จะตองพูดเจรจากับยุโรปนั้นหลายภาษา แลจะตองรู้กฎหมาย ขบธรรมเนียมต่าง ๆ ในยุโรปใหม่มากกว่าแต่ก่อน เพราะฉะนั้นจำจะตองหาคนที่ เป็นชาวยุโรปแท้ ที่กว้างขวางรู้จักคนยุโรปต่าง ๆ เป็นอันมาก แลเป็นคนเที่ยงธรรมซื่อสัตย์ตองการชอบแลผิดทั้งปวง ไม่ถือเอาถือเราว่าคนประเทศตัวแลคนประเทศอื่น แลซึ่งเป็นที่ชอบในแก่งสูลทุกประเทศบรรดาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ แลมีกิริยาควรเป็นที่ชอบใจของผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยาม มาแต่งตั้งให้เป็นเจ้าทำยุโรปแลให้มับรรดาศักค้ออำนาจ แลเบี้ยหวัด เจริญขึ้นกว่าที่หลวงสุรัสสาครคนเก่า สามควรแก่กาลบัดนี้ ที่มีการงานจะตองวามากกว่าแต่ก่อนหลายเท่า จึงจะไคราชการ

ภาคผนวก ก

ลำดับตำแหน่งเสนาบดีในกรมท่า¹

แต่นี้จะว่าด้วยลำดับในตำแหน่งกรมท่าสืบไป ในเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษกแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระยาพิพัฒน์โกษา (สน) เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 1 บุตรของท่านคือ พระยาธิเบศบดี (พิมพ์) และพระยาโหราธิบดี (บัว) เจ้าพระยาพระคลัง (สน) นั้นได้รับตำแหน่งอยู่หน่วยหนึ่งลงไปส่งสำเภาหลวงที่เมืองสมุทรปราการ สำเภาข้ามสันดอนออกไป ท่านนั้นบอกขอบายศรีและศิษะสุกรเข้ามา พระยาพิพัฒน์โกษา (ทน) กราบบังคมทูลพระกรุณา จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า และเทอะหนัก แล้วให้ถอดออกเป็นพระยาศรีอรรคราช ผู้ช่วยราชการในกรมท่า

จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระยาพิพัฒน์โกษา (ทน) เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 2 สืบไป บุตรของท่านนั้นคือ นายเกต นายหัด แต่มีได้ทำราชการ เป็นคนแต่งหนังสือเพลงกลอนสี่ปากคี และเป็นครูหัดมโหรีพิณพาทย์ คิดเพลงขึ้นใหม่ ๆ เป็นอันมาก พวกมโหรีพิณพาทย์ได้มาใช้ขับเสภาก็น้อยจนทุกวันนี้ เรียกว่า เพลงครูหัด แลเจ้าพระยาคลัง (ทน) นั้นได้แต่งเรื่องอนุรุธและกาก็ กับเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง บุตรหญิงของท่านนั้นคือ เจ้าจอมมารคานัม ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมสมเด็จพระเดชาดิศร เจ้าพระยาคลัง (ทน) นั้น อยู่มาจนจวนลงพลายรัชการที่ 4 ก็ถึงอสัญกรรม

จึงทรงตั้งพระยาศรีพิพัฒน์ (กุน) เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดี นับเป็นที่ 3 ครั้นลงรัชกาลที่ 1 แลในรัชกาลที่ 2 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเจ้าพระยาพระคลัง (กุน) เป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (สมุหนายก)

¹ กทช. จดหมายเหตुरुชกาลที่ 1 จ.ศ. 1144 เลขที่ 9 ลำดับเสนาบดี (ตอนที่ 3 ลำดับตำแหน่งเสนาบดีฝ่ายกรมท่าตั้งแต่ ร.1 - ร.5)

แล้วจึงทรงตั้งพระยาไกรโกษา (กร) ข้าหลวงเดิม เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 4 บุตรของท่านนั้นคือ พระพิเรนทรเทพ และจางวาง (เสื่อ) พระยาเวียงในนฤบาล (เทศ)

ครั้นเจ้าพระยาโกษาธิบดี (กร) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว จึงทรงเลื่อนพระยามนตรีศรีสุริยวงศ์ (สังข์) จางวางมหาดเล็ก เป็นพระยาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 5 ครั้นท่านเลื่อนไปเป็นสมุหพระกลาโหมแล้ว

ทรงพระกรุณาโปรดเลื่อน พระยาสุริยวงษ์มนตรี (คิศ) เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 6 นั้น อยู่มาจนล่วงรัชการที่ 2 แลล่วงรัชการที่ 3 ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์

จึงทรงเลื่อนจมื่นราชามาตย์ (ชก) บุตรท่านนั้นเป็น เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 7 สืบมา และเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี(ชำ) นี้ บุตรชาย หญิง ไม่มี คนทั้งหลายพูดกันว่าท่านเป็นหมัน แลท่านได้เป็นแม่กองทำพระปฐมเจดีย์ และทำการอื่น ๆ อีกหลายสิ่ง อยู่ มาจนล่วงรัชการที่ 4 จนถึงรัชการที่ 5 ท่านนั้นจึงถึงอสัญกรรม

จึงทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนพระยาเทพประชุม (ทวม) เป็นเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง นับเป็นที่ 8 บุตรของท่านนั้นคือ พระไพรัชนานนากิติ (สุคใจ) จมื่นสุรเชษฐนิชิต ซึ่งเลื่อนเป็นพระสุธรรมไมตรี

นับตั้งแต่ปีชานจัตวาศก 1144 มาจนปีชวดอัฐศก 1238 ได้ 94 ปี รวมที่กรมทำได้ 8 ชั่ว

ประวัติ

นางสุภัทรา กมลารณ์ เกิดวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2481 ณ จังหวัดพระนคร
สำเร็จการศึกษอักษรศาสตรบัณฑิต และ ครุศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เมื่อ พ.ศ. 2504 และ พ.ศ. 2506 ขณะศึกษารับราชการสังกัดภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพระนคร

